

ÖNYARGILAR ARASINDA CENGİZ DAĞCI

■ DENİZ DEPE

Yıllar önce uluslararası bir Cengiz Dağcı Sempozyumu'nda öğrencilerimin, hocalarımla ve farklı üniversitelerden akademisyenlerin önünde, şu cümlelerle başlamıştım bildirim sunmaya: "İtiraf ediyorum, ben bu sempozyuma kadar hiç Cengiz Dağcı okumamıştım." Sonradan öğrendim, birisi bu cümlemin peşinden söylenerek terk etmiş salonu, kınamış beni yüksek sesle. Hocam da biraz kızarak söylenmişti bana, oysa bir gerçeği ifade etmek istemiştik sadece. Çünkü Dağcı okutulmazdı bizde. Anılmazdı bile. Anti-politik çağda yetiştirilmişti. Adını duyduğunuzda bir önyargı paketiyle beraber servis edilen yazarlardan biri olarak tanıdım Cengiz Dağcı'yı ben. Örneğin *Onlar da İnsandı* hakkında "lise hocamızın zorla okuttuğu antikomünist roman"¹ yazı-

¹ Elbette tam olarak bu kelimelerle değil, kaba bir dille.

yor internetin en sık tıklanan sitelerinden birinde. Daha yanlış anlayamazdı, demiştim içimden ilk gördüğümde ama bugün kaç kişi katılıyor bu fikre? Hiç okumadan hem de? “Sıkıcı savaş romanları yazan biri sanırdım, okumak gibi bir niyetim yoktu”, demiştim bildirimim devamında. Ama *Korkunç Yıllar* beni fena sarsmıştı, devamı da gelmişti hemen.

Aradan geçen üç beş yıldan sonra aynı sarsılmayı, bir kez daha, bu sefer çok daha sert bir şekilde, İbrahim Hoca'nın Cengiz Dağcı biyografisinin² tashihini yaparken yaşadım. Bir müddet yanımda yöremdeki herkese Dağcı anlattım sanırım, ondan cümleler okudum. Benim kızdığım Dağcı'nın gölgede kalması değildi, elbette ona da içeriyor insan ama ben daha çok edebi tarafının yaşamının gölgesinde kalmasına takılmıştım. Üstelik bunu Cengiz Dağcı'nın sadık okurları yapıyordu, akademisyenler yapıyordu.³ Evet, gölgede kalınmayacak bir hayat da değil elbet, ama biraz da cümlelerinin, imgelerinin nahifliği ve güçlülüğü konuşulamaz mıydı?

Cengiz Dağcı'nın edebi hayatımıza girişi ile ilgili bir listeyi koydum önüme. İlk önce 1 Aralık 1956'da, *Varlık Dergisi*'nde Yaşar Nabi Nayır'ın bir tanıtma yazısında karşılaşıyoruz onunla. *Korkunç Yıllar*'ın yayımlanacağına dair bir duyuru. Hemen peşinden, 1 Ocak 1957'de yine *Varlık*'ta, “Cengiz Dağcı, Cengiz Dağcı'yı anlatıyor”. İlerleyen zamanlarda da *Kırım Mecmuası*'nda, *Ulus* gazetesinde, *Yeni Neşriyat* ve *Türk Dili* dergilerinde karşılaşıyoruz ismiyle. 50'li ve 60'lı yıllarda daha çok *Varlık*'ta 'görünür' Dağcı, 70'lerle beraber onu anan dergiler de çeşitlenir. Tahir Alangu, Konur Ertop, Ali Püsküllüoğlu, Muzaffer Uyguner, Behçet Necatigil, D. Mehmet Doğan, Rauf Mutluay, Şükran Kurdakul, Ahmet Kabaklı; Dağcı'nın eserlerini yazılarında ve değerlendirmelerinde anan isimler olarak sıralanabilir. Yine de yaklaşık yirmi yıllık bir zaman dilimi için oldukça az yazılıp çizilmiştir Cengiz Dağcı.

M. Türker Acaroğlu'nun *Edebi Eserler Sözlüğü*'nde, Rauf Mutluay'ın *50 Yıllık Türk Edebiyatı*'nda, Behçet Necatigil'in *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*'nde, N. Ziya Bakırcıoğlu'nun *Başlangıcından Bugüne Türk Romanı*'nda, Şükran Kurdakul'un *Düşün ve Edebiyatımızda Şairler ve Yazarlar Sözlüğü*'nde Dağcı'nın yer aldığını gördüğümüzde soracağımız soru şu olmalı: Madem hakkında az da olsa yazılmış, madem sözlüklere, genel değerlendirmelere, yıllıklara alınmış; biz neden Cengiz Dağcı deyince hayatı savaşla ve zulümle geçmiş bir Kıımlı olduğundan başlıyoruz onu anlatmaya? Evet, Yaşar Nabi Nayır'ın ölümüyle onun *Varlık* çevresinden dışlanması, Ötügen'in ona sahip çıkışı üzerinden bilindik cümleler

² İbrahim Şahin, *Aydınlıkla Karanlık Arasında Cengiz Dağcı*, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı-Kültür Bakanlığı, İstanbul, 2021.

³ Tabii ki onun edebî yönüne değinen kıymetli akademisyenler ve eleştirmenler var ancak o kadar az ki.

ve yargılarla bu hususta yorum yapmak mümkün. Ancak sorumuzun cevabı değil. İçindeki yazma arzusunu "ama sed çökmüş, dere taşmıştı içimde" cümleleriyle ifade eden bir kalem var karşımızda, "kendi varlığını kendinden kaçmayla muhafaza" edebilen biri. "Ama içimdeki kurt bozmuştu bir kere huzurumun yumağını" cümlesinin imgesel zenginliği üzerinde durulmayacak mı mesela? Ya da "Geceler içinde pencereler yitiriyorlar önemlerini; pencereler duvarlarda camlı delikler gibi; ve ev, yurt toprağı üstüne kurulmuş bir ev değilse, ya da evde umutlar sönmüşse, duvar deliklerinden hayata bakmanın anlamı da kalmıyor" diye yazan bir bakışın, sesin bizi nasıl etkilediği üzerinde?

Burada, Dağcı'nın edebi bir keşif yaptığını, yazın dünyasında bir devrim başlattığını iddia etmiyorum elbette. Ama böyle olmaması, onun sadece yazdıklarının içeriğiyle anılmasını haklı gösterir mi? O da farkındadır bunların. Bu hususta yaşadığı sıkıntı da yormuştur üstelik:

"Yaratıcılığında yeni bir akım yaratmadım, eserlerimle okura yeni bir form sunmadım; Türkiye sınırlarının dışında kalmış kimselerin tragedyalarını dile getirmeye çalıştım. Ele aldığım konuların siyasal özelliğinden kaçınma olanak yoktu. Türk yazarları ve eleştiricileri arasında sağ ve sol eğilimli olanların, eserlerime kendi açılarından bakarak, kendi inanç ve görüşlerine göre değerlendirdiklerinin de farkındayım."

Bir yanda anlattıkları yüzünden onu okumayanlar... Diğer yanda sadece anlattıkları yüzünden onu okuyanlar... Şöyle diyor Dağcı:

"Yazarın gözleri, akli ve yüreği yanında yöresinde işlenen haksızlıklara kapalı kalmaz. Yazar gördüklerini yazar; duyduklarını yazar; yüreğini sızlatan şeyleri yazar. Türkiye'de 1960'larda yazılan köy romanları gibi. Topraksız köylünün çilesini, ağanın baskısını yazan bir yazara (eserlerinde yer yer aşırılığa kaçıyor olsa bile) solcu damgasını basıp kötüleneceği yerde, yazarın onurlu bir yere oturtulması, şahsına ve eserlerine karşı minnet duyulması gerekir. Ben eserlerimde Kırım'ı, özellikle iki dünya savaşı arasında Kırım köyünü yazdım. Kırım köyünün ve köylüsünün meseleleri Anadolu köylünün ve köylüsünün meselelerinden başkaydı. Başkaydı ama örgütlü ve kasıtlı terör eylemleriyle köylünün katliamı söz konusu oldu mu, mesele sağın solun tartışmasından çıkar, bir ahlâk meselesi niteliğini kazanır; moral meseleler ise solcu yazarın da, sağcı yazarın da havası ve suyudur çalışmalarında-hiç değilse olması gerekir. Hem ideolojiler, sağın ve solun "izm"leri dünyamızın tarih boyu gelişmesinde oynadıkları olumlu rolleri kadar, günah, hatta cehennem kapılarını da açmışlardır insanoğluna. Değişmeyen hiçbir şey yok yeryüzünde: yalnız insan insan olarak kaldı. Önemli olan dünyamızın dört bir yanında zaman zaman yer alan 'topyekûn delirme' içinde insanın kendi akıl sağlığını ve düşünce özgürlüğünü yitirmemesi. İster sağın ister solun vaat ve sloganlarına inansın, kendi hayatına yön verecek olan gene de insanın kendisidir eninde sonunda."⁴

⁴ Yansılar I'den.

Hayata, edebiyata, politikaya böyle bakabilen birinin ideolojik söylemlerin arasında kalıp da edebi değerinin ihmal edilmesi ne kadar acı de etme; acıyı, aşkı, zulümü hikâyeleştirmedeki muazzam yeteneğinin yanında kırılğan, çalışkan, zarif bir adam. Çok iyi bir okur. Yaşadıkları onu yazar yapmamış, yaşadıklarına rağmen yazabilmiş biri. Yazma kabiliyetine çocukluğundan beri sahip biri. Yazma sıkıntıları yaşamış, yazdıklarından şüphe etmiş, varoluşsal problemlerle boğuşmuş bir entelektüel. Dostoyevski'den nasıl etkilendiğini anlattığı şu satırlar da bunu doğrulamaz mı?

“Dostoyevski'yi okuduğum gün benim de hayatımda en önemli günüm oldu. Ben de ömrümde ilk kez insanın canı içine bakabildim; insanoglunun canının gücüne, yüceliğine, kutsallığına inandım. Etki o denli güçlüydü ki, uzun bir süre yazmak irademi yitirdim; sıradan bir kişi oldum; toplum içinde boz bir insan oldum. O güne değin yazıp dergi sayfalarında yayınladığım şiirlerim kadar boş, gereksiz, saçma bir şey olamazdı dünyada. Camlı dolapta saklı dergileri çıkarıp şiirlerime baktığımda kendi kendimden utandım, kendimden nefret ettim. O zamana dek içkinin uzağında kalmış olan ben, kimliğimi içkide aramaya başladım. Hoş, yatıştırıcı bir kaçıştı bu.”⁵

Onun insan yönünü ancağsak, bunlara da değinmek gerekmez mi? Edebi yönüne geldiğimizde ise neyi anlattığının, ne kadar gerçekçi anlattığının, tarihe nasıl ışık tuttuğunun ötesine geçip başka noktalara da dikkat etsek... Merak unsurunu nasıl hep canlı tuttuğuna, soluk soluğa kendini okuttuğuna, kuru bir tarih romanı olmadığına kanıtı olan nefis imgelerine, okurun duygularını (kimi zaman öfke, kimi zaman acıma, çoğu zaman hüznü) harekete geçiren dramatizasyon yeteneğine... Bir gün Dağcı'yı anlatmaya “Kırımlı bir savaş mağduru” olmasından başlamadığımız günler gelir mi dersiniz?

“Ben yalnız değilim gayrı.

Korkutmaz beni karanlık geceler

Çekmecemde saklı gün ışığı

Duamı okur pencereler.”⁶

⁵ *Yansılar I*'den.

⁶ *Anneme Mektuplar*'dan.